

GEOFFREY PARRINDER (1910–2005): HAYATI, BİLİMSEL KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Hammet ARSLAN*

ÖZET

Geoffrey Parrinder, ortaya koyduğu eserleri ile bütün dünyada, özellikle İngiltere’de, Dinler Tarihi bilim dalının tanınmasına, gelişmesine ve bu alanda araştırmacılar yetişmesine önemli katkıları olmuş bir şahsiyettir. Bu makalede öncelikle onun çocukluğu, öğrenim hayatı, misyonerlik faaliyetleri için Afrika’ya gidişi, Afrika’daki yaşam serüveni ile Afrika, İngiltere ve diğer yerlerdeki öğretim faaliyetleri ele alınacaktır. Daha sonra Parrinder’in bilimsel kişiliği ve akademik faaliyetlerindeki tutumu üzerinde durulacak; son olarak da, onun kitaplarından büyük bir kısmı yazılış amacı, yöntemi ve içeriği açısından kısaca tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geoffrey Parrinder, Mukayeseli Dinler Tarihi, Afrika, Misyoner, Geleneksel Afrika Dinleri

GEOFFREY PARRINDER (1910-2005): HIS LIFE, SCIENTIFIC PERSONALITY AND WORKS

ABSTRACT

Geoffrey Parrinder is accepted one of the important scholars in the world, especially in England, who contributed not only for the introducing and development of History of Religions but also cultivating of new researchers in this field. In this article, firstly, we will deal with his childhood, education, going to Africa and teaching activities in Africa, England and other places. Then we will investigate his scientific personality and attitudes towards academical works. Lastly, most of his books will be introduced in point of its aims, methodology and contents.

Key Words: Geoffrey Parrinder, Comparative Study of Religions, Africa, Missionary, African Traditional Religion

Giriş

İngiliz Dinler Tarihçisi Geoffrey Parrinder, yaptığı araştırmalar, yetiştirdiği öğrenciler, kaleme aldığı kitap ve makaleler ile alanında dikkat çeken bir bilim adamıdır. Onun hayat hikâyesi, birçok geçiş sürecini ihtiva etmesinden dolayı oldukça ilginçtir. Çünkü o, kendi arzu ve isteğiyle Avrupa’da yaşamayı terk edip hiç tanımadığı bir yerde, hatta o dönemde bazı araştırmacılar tarafından karanlık kıta olarak adlandırılan, Afrika’da yaşamayı seçmiştir. Burada

* Arş.Gör., DEÜ İlahiyat Fakültesi.

karşılaştığı birçok zorluğa rağmen kendi ilgi ve merakı çerçevesinde bölgeyi ve bölge halkını tanıma ve tanıtma gayreti içerisine girmiştir.

Afrika'da bulunduğu süre içerisinde henüz genç yaşta iken gezici rahiplerin başkanlığı ve İlahiyat Meslek Yüksek Okulu'nda müdürlük; İngiltere'deki öğretim hayatı esnasında ise Londra Üniversitesi Teoloji fakültesinde önce kürsü başkanlığı daha sonra da dekanlık gibi idari görevlerde bulunmuştur. Bu dönemde, yine üyesi olduğu Uluslararası Dinler Tarihi Derneği, Londra Din Araştırmaları Topluluğu ve Londra Yahudi ve Hıristiyan Topluluğu gibi mesleki kuruluşların toplantılarına düzenli olarak katılmıştır. Bunlar arasında, Dinler Tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Uluslararası Dinler Tarihi Derneği'nin İngiltere şubesinin kurucu üyesi olmasının yanında, yaklaşık on iki yıl şube sekreterliği ve beş yıl da başkanlığını yürütmüştür.

Sıcakkanlı, hoşgörülü, samimi ve dostane bir mizaca sahip olmasından ötürü seyahat ettiği ve ders verdiği değişik yerlerde meslektaşlarıyla ve öğrencileriyle çok kolay ve rahat bir iletişim kurabilmiştir. Bu gibi olumlu şahsi vasıflarının yanında akademik araştırma ve faaliyetlerdeki ciddi, tutarlı, disiplinli ve tarafsız tavrı onun Dinler Tarihi alanında değerli eserler ortaya koymasına vesile olmuştur. Onun değişik dinleri ele alan birçok eseri, takınmış olduğu tarafsız ve önyargısız tutum nedeniyle söz konusu dinin mensupları tarafından da okunmuş ve olumlu eleştiriler almıştır. Bu sebeple, kaleme aldığı kitaplar ondan fazla dile çevrilerek birçok okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Şimdi sırasıyla onun yaşamı, misyon hizmeti, eğitim-öğretim faaliyetleri ile kaleme aldığı kitaplardan en çok dikkat çekenlerini ele almaya çalışacağız.

I- Geoffrey Parrinder'in Hayatı

A- Gençliği ve Öğrenim Hayatı

30 Nisan 1910'da İngiltere'nin New Barnet şehrinde dünyaya gelen Geoffrey Parrinder'in tam adı Edward Geoffrey Simons Parrinder'dır.¹ Çocukluğunun ilk yılları hakkında bilgi sahibi olmadığımız Parrinder, 1919'da ailesinin Leigh-on-Sea'ye taşınmasından dolayı çocukluğunun dokuz yaşından sonraki bölümünü adı geçen şehirde geçirdi. İlk eğitimini Leigh Hall College isimli özel okulda almaya başlayan Parrinder, okulu 16 yaşında terk ederek Leigh-on-Sea istasyonunda iki buçuk yıl kadar bir kitapçıda tezgâhtar olarak çalıştı. Bu süre içerisinde yerel vaiz olabilmek için kurslara devam etti ve kurs sonunda sertifika almaya hak kazandı.²

¹ Babasının adı William Patrich, annesinin ki ise Florence Mary'dir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Forward, **A Bag of Needments: Geoffrey Parrinder and Study of Religion**, Peter Lang AG, European Academic Publisher, Berne 1998, s. 13.

² John R. Hinnels, "A Personal Tribute To An Outstanding Career" Ursula King, ed., **Turning Points in Religious Studies**, I. Baskı, Edinburgh 1990, s. 3; Martin Forward, **a.g.e.**, s. 13-14.

Parrinder, 1929-1932 yılları arasında Metodist geleneğe³ bağlı olarak hizmet veren Güney Londra'daki Richmond Kolej'de üç yıl rahiplik eğitimi aldı.⁴ Richmond Kolej'de okuduğu dönemde onun için üç şeyin hayati önemi vardı. Bunlardan birincisi, Hint manevi dünyasının zenginliği⁵; ikincisi, muhafazakar teolojiden ziyade liberal düşünce; sonuncusu ise, misyonerlik hizmetinin cazibesi idi.⁶

1930'lu yıllarda Richmond Kolej, liberal teolojinin kalesi olmasının yanında, verdiği misyonerlik eğitimiyle de popüler idi. Bu kolejin öğrencilerinden yaklaşık üçte biri deniz aşırı ülkelere çalışmaya gidiyordu. 1930 yılında koleji ziyaret eden Metodist topluluğunun temsilcisi, yurt dışında hizmet etmeleri hususunda öğrencilere hitap etti ve kolej öğrencilerini misyonerlik çalışmalarına katılmaları hususunda teşvik etti. Bu dönemde Batı Afrika'daki Fransız sömürgelerinde Metodist misyonerlere çok fazla ihtiyaç vardı ve Parrinder orada çalışma konusunda kendisine yapılan daveti kabul etti. Ama bu görevi layıkıyla yerine getirebilmesi için Fransızca'yı iyi bir şekilde öğrenmesi gerekiyordu. Bu konuda Richmond Kolej'deki Fransız okul arkadaşının kendisine verdiği fikirler çerçevesinde rotasını çizdi.⁷ Parrinder, Paris, Strasbourg ve Montpellier'deki kolejlere burs isteğini belirten bir mektup yazdı ve Montpellier koleji, ona kalacak yer ve kurs ücretinin de dâhil olduğu bir yıllık burs imkânı sağladı. Montpellier'deki kursu bitirmeden önce Londra Üniversitesi Teoloji bölümünden lisans diploması aldı.⁸

Parrinder, Fransa'da olduğu dönemde ufkunu geliştirmek ve yeni şeyler öğrenmek için çok çalıştı.⁹ Cevennes'deki Metodist kilisede ilk Fransızca vaazını

³ İngiliz hür kiliselerinin en büyüğü olan Metodizm, XVIII. yy. endüstri devriminden sonra Oxford'da öğrenci olan Charles Wesley öncülüğünde ortaya çıkmış bir harekettir. Ayrıntılı bilgi için bkz. G. Parrinder, **A Concise Encyclopedia of Christianity**, Oneworld Publication, Oxford 1998, s.163.

⁴ Parrinder, 1930'da Richmond Kolej'de okurken bazı Pazar günleri vaaz etmeye gittiği Kraliyet Merkez Misyon Evi'nde Esther Mary Burt ile tanıştı ve aynı yıl onunla nişanladı. Martin Forward, **a.g.e.**, s. 16.

⁵ Richmond'daki günlerinde Parrinder, A. J. Appasamy'nin Hindu ve Sih Dinlerine ait edebiyat antolojisini içeren *Tapmak Çanları* (Temple Bells) isimindeki kitabı okudu. Kitapta okuduklarına hayran kalan Parrinder, bu dinlere ilgi duymaya başladı. Ayrıca, 1931 Eylül'ünde Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948) bir konferans amacıyla İngiltere'yi ziyaret ettiğinde Londra'nın doğusundaki fakir bir ailede konaklama yönündeki mütevazı isteği bir çok İngiliz'i olduğu gibi Parrinder'i de derinden etkilemişti. Martin Forward, **a.g.e.**, s. 14.

⁶ Martin Forward, **a.g.e.**, s. 14.

⁷ Babası Brittany'de papaz olan Scarobin isimli arkadaşı ona Fransızcasını geliştirmesi için Fransa'ya gitmesini önerdi. Ayrıca, kolejdeki rahiplik eğitiminin son yılında Fransa'daki Protestan Kolej'e başvuru yapması hususunda da onu teşvik etti. Martin Forward, **a.g.e.**, s. 15.

⁸ John R. Hinnels, "A Personal Tribute To An Outstanding Career" Ursula King, ed., **Turning Points in Religious Studies**, s. 3; Martin Forward, **A Bag of Needments**, s. 15.

⁹ Parrinder, Montpellier'de iken John Calvin'in *Hıristiyan Dininin Kurumları* (Institutes of Christian Religion) isimli eseri de dâhil olmak üzere çok geniş okumalar yaptı. Calvin ile onun XX. yy. varisleri olan Barth ve Kraemer'den etkilenmesine rağmen onlara karşı eleştirel bir tavır takındı. Ayrıntılı bilgi için bkz., G. Parrinder; **Comparative Religion**, Sheldon Press, London 1976, s. 47 vd.

verdikten sonra pastor tarafından futbol oynayan gençleri izlemeye davet edildiğinde çok şaşırılmıştı. Bu durum, 1930'ların İngiltere'sinde Liberal Metodistler tarafından bile karşı çıkılan bir uygulamaydı. Bu gibi girişimler ve etkinlikler sayesinde bazı meslektaşlarıyla tanışma ve çevresini genişletme fırsatı elde etti.¹⁰

B- Misyonerlik Çalışmaları İçin Afrika'ya Gidişi

Parrinder'ın babası, Metodist bir misyoner olarak Afrika'da çalışmak istemesine rağmen ailesi onu, bu kararından vazgeçirdi. Parrinder, kendisinin Afrika'da misyonerlik hizmetinde bulunması konusunda şöyle demiştir: “*Yıllar sonra babam, farkında olmadan kendi hislerini bana aktarmış olmalı.*”¹¹ O, Afrika kıtasında ilk ayak bastığı ilk yer olan Dahomey¹²'in Porto Novo şehrine 1933 yılında vardı. 1933 yılı Eylül ayından Aralık ayına kadar Protestan İlahiyat Fakültesi'nde, daha sonra da Fildişi Sahili'ndeki Dabau Protestan İlahiyat Fakültesinde bir yıl boyunca Kitab-ı Mukaddes dersleri verdi.¹³

Ocak 1935'ten Şubat 1936'ya kadar Fildişi Sahilindeki Lahau Metodist gezici rahiplerinin şefi olarak çalıştı. Bu dönemde o, rehberi eşliğinde çevre bölgelere seyahatler yapma, bölgeyi tanıma ve tecrübelerini artırma fırsatı buldu.¹⁴ Aynı zamanda Parrinder, Porto Novo'dan meslektaşı olan Ernest Taylor'ın teşvikiyle Londra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi diplomasını almak için çalışmalara başladı. Londra Üniversitesi İlahiyat Fakültesi diplomasını dıştan almak için müracaat şansı yoktu, çünkü diploma için gerekli olan Latince veya İbranice dillerinden hiç birini bilmiyordu. Bu yüzden o, bu dilleri öğrenmek yerine Edebiyat Diploması almak için Fransızca, İngilizce ve Ahlak İlmi çalıştı. 1936'da İngiltere'ye döndü ve İngilizce derslerine devam etti.

Yedi yıllık zorunlu nişanlılık süresinin¹⁵ dolmasından sonra 25 Temmuz 1936'da nişanlısı Mary ile evlendi ve kısa bir süre sonra beraberce Porto Novo'ya döndüler. Üç ay gezici rahip olarak çalıştıktan sonra oradaki İlahiyat Fakültesinde üç yıl müdürlük yaptı. 1938'de Catharine adını verdikleri ilk çocuklarının doğumundan sonra kısa bir süre için İngiltere'ye döndüler. Bu esnada Edebiyat Fakültesinin sınavlarını verdi ve edebiyat diploması aldı. Daha sonra 1940'da Philip ve 1947'de Stephen isminde iki çocukları daha oldu.

Mary ile Geoffrey, 1940'ın ilk aylarında, Alman ordusunun Fransa'yı işgalinden hemen önce İngiltere'ye döndüler. Fransa'da ve Fransa'nın

¹⁰ Martin Forward, *a.g.e.*, s. 16.

¹¹ Martin Forward, *a.g.e.*, s. 13.

¹² Şimdiki adı Benin'dir.

¹³ John R. Hinnels, “A Personal Tribute To An Outstanding Career” Ursula King, ed., *a.g.e.*, s. 3; Martin Forward, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁴ G. Parrinder, *Encountering World Religions*, T&T Clark, Edinburgh 1987., s. 151.

¹⁵ İngiliz Metodizm'inin Kanunnamesinde yedi yıl nişanlı kalınması emredilir. Bkz. Martin Forward, *a.g.e.*, s. 16.

kontrolünde olan kolonilerde Vichy¹⁶ hâkimiyetinin kurulması ile Parrinder'ın çalışmak için Batı Afrika'daki Fransız sömürgelerine tekrar dönüşü imkânsız hale geldi ve bu yüzden o, 1940 yılında kendisine teklif edilen Redruth¹⁷'daki gezici rahiplik işini kabul etti ve bu işte 1943'e kadar çalıştı. 1943'te, Metodist Misyoner Topluluğunun daveti üzerine Dahomey'e gitti. Eylül 1943'ten Ocak 1945'e kadar Dassa Zoume gezici rahip teşkilatının başkanlığını yaptı. Daha sonra bir kez daha Porto Novo'daki İlahiyat Fakültesinde Şubat 1946'ya kadar müdürlük yaptı, ardından da İngiltere'ye döndü.¹⁸ Parrinder'ın fiilî misyonerlik hizmeti 1946'da sona erdi. 1946'da Dahomey'den dönüşünden hemen sonra Londra Üniversitesi'nde Felsefe Doktoru unvanına lâyık görüldü.¹⁹ Bu tarihten itibaren kolej ve üniversitelerdeki eğitim-öğretim faaliyetlerine dâhil oldu.

C- Misyonerlikten Öğretmenliğe Geçiş Süreci

Eylül 1946'dan Ağustos 1949'a kadar Parrinder, Channel Isles'deki Guernsey²⁰ Fransız gezici rahiplerinin başkanı olarak görev yaptı. Parrinder, Guernsey'de iken çalışmalarına devam etmiş, Edebiyat ve Din Felsefesi bölümlerinde mastır yapmıştır. Parrinder, bu dereceleri Doktora unvanı kendisine verildikten sonra almıştır. İlk eserlerini yayımlamaya ve bazı makaleleri kaleme almaya bu dönemde başlamıştır. Bu tarihlerdeki en önemli çalışması ise, daha sonra değineceğimiz, *Batı Afrika Psikolojisi* ismini verdiği kitabıdır.

1949'da Parrinder, Guernsey'den ayrıldı. Ilford²¹'da başka bir kilise görevi için davet edildi, fakat bu daveti kesin bir dille reddetti. Bunun yerine Batı Afrika'da öğretmenlik yapmak için Gana ve Nijerya'daki eğitim kurumlarına başvurdu. Gana, Legon'daki eğitim otoriteleri geleneksel teoloji bölümü açmak istedikleri için iş bir başkasına verildi. Ibadan Üniversitesi seküler bir kurum olması hasebiyle yöneticiler kurum içerisinde bir şapel veya teoloji kürsüsü düşünmemişlerdi. Batı Afrika'da dinin gücünü idrak edemeyen müdür Kenneth Mellanby, Parrinder'a böyle bir kurumda teoloji bölümüne yer olmadığını söyledi. Daha sonra ise teoloji bölümü olmaksızın üniversitenin tam bir kurum olamayacağı anlayarak düşüncesini değiştirdi. Ayrıca çevreden gelen baskılar sonucunda, Afrika yerel dini, Hıristiyanlık ve İslam dini üzerine derslerin verileceği dini araştırmalar bölümünün kurulmasına karar verildi. Parrinder'la

¹⁶ II. Dünya Savaşının devam etmekte olduğu Temmuz 1940-Eylül 1944 tarihleri arasında Alman, Marshall Philippe Petain idaresindeki Fransa kolonileridir.

¹⁷ İngiltere'nin Cornwall şehrine bağlı, zengin maden yataklarına sahip bir kasabadır.

¹⁸ John R. Hinnels, "A Personal Tribute To An Outstanding Career" Ursula King, ed., **Turning Points in Religious Studies**, s. 3; Martin Forward, **A Bag of Needments**, s. 17.

¹⁹ Doktora sınavındaki jüri üyeleri Londra Üniversitesi Dinler Tarihi Profesörü Edwin Oliver James ve Edwin William Smith idi. Edwin William Smith onun 1949 yılında yayımlanan **Batı Afrika Dinleri** isimli eserine Eylül 1947'de önsöz de yazmıştır. Bkz. **West African Religion**, The Epworth Press, London 1961. s. XI-XIV.

²⁰ Batı Avrupa'da Fransa'nın kuzeybatısında bulunan adalardır.

²¹ Doğu İngiltere'de Essex şehrine bağlı olan bir kasabadır.

yapılan görüşmede böyle bir bölümün açılıp açılmayacağı soruldu²² ve o da yeni bir bölüm açabileceklerini ifade etti. Sonuçta o, müracaat ettiği göreve atanamadı fakat yeni kurulan dini araştırmalar bölümünde okutman olarak çalışmaya başladı. Parrinder'ın müracaat ettiği işe atanmaması ve Dinî Araştırmalar bölümünün bir hocası olarak sonraki araştırmacılara öncü çalışmalarına başlaması tamamen tesadüfidir. Böylelikle, 1950'den 1958'e kadar Londra Üniversitesi ile işbirliği içerisinde kurulan İbadan Üniversitesi Dini Araştırmalar bölümünde baş okutman olarak çalıştı.²³

D- Öğretim Faaliyetleri

1- Afrika

Parrinder, bir üniversite çatısı altında dersler vereceği Nijerya'nın İbadan şehrine yukarıda da ifade edildiği üzere 1949'da vardı. 1950'de Profesör James Welch'in koleje gelişiyle eğitim-öğretim faaliyeti başladı. Welch, 1954'te emekli olunca Parrinder, kürsü başkanlığı için müracaat etti ve fakat görev bir başkasına²⁴ verildi.

Welch, Yeni Ahit dersleri verirken, Parrinder, Eski Ahit ve Afrika Geleneksel Dini okutuyor, aynı zamanda İslam'la ilgili teorik çalışma da yapıyordu. Başlangıçta hiç Müslüman öğrenci yoktu. Dini araştırmalar bölümünde bu önemli eksikliği gidermek için kursa yedi Müslüman öğrenci kaydedildi.²⁵

Parrinder, Ibadan'daki ilk yılında boş zamanlarını dinlerin çeşitliği üzerine yaptığı gözlemler ve çalışmalarla değerlendirdi ve bu araştırmasını *Bir Afrika Şehrinde Din* (Religion in an African City) adıyla yayımladı. Bu yayın empirik araştırma konusunda onun kararlılığına ve başarısına tanıklık etmesi açısından önemlidir. O, insanlarla tanıştı, konuştu, inançlarını kaydetti; hikâyelerini ve izlenimlerini objektif olarak ortaya koydu. Kısmi zamanlı çalışan beş Afrikalı yardımcısı olmasına rağmen bizzat kendisi Ibadan'ın kenar mahallerinde ve arka sokaklarında bilgi toplamak için günlerce yürürdü. Parrinder, çoğunluğu Afrika dini ile ilgili olan makale ve kitaplarının büyük kısmını Ibadan'da olduğu dönemde kaleme almıştır.²⁶

Doktora jüri üyelerinden E. O. James, Londra Üniversitesi Mukayeseli Din Araştırmaları bölümünde ilan edilen kadroya müracaat etmesi için ona ısrar etti ve müracaatı neticesinde Parrinder, bu işe kabul edildi. Böylece yaklaşık

²² Parrinder'ın **Batı Afrika Dinleri** isimli kitabı henüz yayımlanmıştı ve Parrinder ile koleje yetkililerinin görüşmeleri esnasında masanın üzerinde duruyordu.

²³ Martin Forward, **a.g.e.**, s. 21.

²⁴ Bu görev, Presbiteryen Alan Galloway'e verilmiştir.

²⁵ Martin Forward, **A Bag of Needments**, s. 21.

²⁶ G. Parrinder, **Religion in an African City**, Oxford University Press, Londra, 1953, s. 5; Martin Forward, **a.g.e.**, s. 22.

yirmi beş yıl çalıştıktan sonra, farklı bir ortam olan Londra Üniversitesi'nde eğitim vermek, yeni bir çevre edinmek ve yeni araştırmalara başlamak üzere Afrika'yı terk etti.²⁷

2- İngiltere

Her ne kadar İbadan Üniversitesinde görev yapmış olsa da Parrinder'ın gerçek manada akademik alandaki hizmeti, Londra Üniversitesi King's Kolej'de 1958'de başladı ve 1977'de emekli oluncaya kadar çalıştığı bu kurumda devam etti. 1970'de kendisine kürsü tahsis edildi ve 1970–1974 yılları arasında Kolej'in Teoloji Fakültesi'nde dekanlık yaptı. Ona göre üniversitenin mukayeseli din dersleri çok kapsamlı idi. Bu yüzden programdaki Zerdüştlük, Konfüçyanizm ve Budizm dersleri daraltılarak bütün konular bir tek programa yerleştirildi. Ona göre, iki dini derinlemesine çalışmak daha önemli ve faydalıydı. Bu amaçla yeniden bir müfredat hazırlandı. Zaten önceden de üzerinde araştırmalar yaptığı ve iyi bildiği dinler olan İslam ve Hinduizm'i yeni programın temel konuları olarak belirledi. Ayrıca, İngiliz sömürgelerindeki muhtelif halklardan önemli bir topluluk İngiltere'de yaşıyordu ve bu yüzden İslam ve Hinduizm İngiliz toplumunda bilinmesi gerekli iki önemli dindi. Ona göre İslam, Hıristiyanlık ile yakın ilişki içerisindeydi ve bu ilişki diğer Semitik inançların çalışılması için bir başlangıç oluşturacaktı. Hinduizm ise, Budizm ve diğer Hint dinlerinin araştırılmasında temel olacaktı.²⁸

Parrinder, Hint dinleri çalıştığı bu dönemde, Afrika dini ile ilgilenmeye de devam etti. O, 1967'de yayın hayatına başlayan *Afrika'da Din Dergisi* (Journal of Religion in Africa) isimindeki derginin kurucu üyesiydi.

3- Diğer Yerler ve Emeklilik

Parrinder şöyle der: “Genellikle öğretici olmakla birlikte ofis görevinden kaçındım. Fakat Ninian Smart başkan olunca²⁹ ben de ikinci başkan oldum. Onun bazı yayınlarına katkıda bulundum; konferanslarda konuşarak ve komitelerde görev alarak son birkaç yıla kadar onu destekledim.”³⁰ O, hem sıcakkanlı bir insan olarak hem de akademik çalışmalarıyla takdir edilmiştir. Londra'da bulunduğu dönemde Parrinder, üç konferans sunmuştur. 1964 yılında Sydney'de Charles Strong konferanslarına katılarak “Hıristiyan Teolojisi ve İki Asya İnanıcı; İslam-Hinduizm” başlıklı konuşmalar yaptı. Oxford Üniversitesi'nde 1966–1969 yıllarında verdiği konferanslar da *Avatara ve İnkarnasyon* (Avatar and Incarnation) olarak yayımlandı. 1973'te Delhi ve Madras'da vermiş olduğu konferansları *Dünya Dinlerinde Mistisizm* (Mysticism in the World's Religions) kitabının ana temasını oluşturdu.

²⁷ Martin Forward, *a.g.e.*, s. 23.

²⁸ Martin Forward, *a.g.e.*, s. 23.

²⁹ Ninian Smart, dünya dinlerinde eğitimin yeri ve önemi üzerine araştırmalar yapan “Shap Çalışma Derneği” isimindeki bir kuruluşta başkan olarak görev yapmakta idi. Bkz. Martin Forward, *A Bag of Needments*, s. 25.

³⁰ Martin Forward, *a.g.e.*, s. 25.

Parrinder, Uluslararası Dinler Tarihi Derneği'nin³¹ İngiltere şubesinin kurucu üyesiydi. Derneğin kuruluş aşamasında Edwin Oliwer James 24 Eylül 1954'te Oxford Exeter Kolej'de düzenlediği toplantıya Dorothy Emmett, D.W. Gundry ve Parrinder'ı davet etti. Toplantı sonunda Gundry sekreterliğe, James da başkanlığa getirildi. Gundry, Ibadan'a gidince Parrinder, 1960-1972 arasında derneğin İngiltere şube sekreteri, sonra da 1972-1977 yılları arasında başkanı oldu. 1977'de bu görevinden emekli oldu ve derneğin onursal üyesi olarak kaldı. Gelenek olduğu üzere her beş yılda bir yapılan IAHR toplantısı onun başkanlığında 1975'de Lanchester Üniversitesinde yapıldı. Bu toplantı esnasında derneğin genel başkanı Marcel Simon, Japonya imparatoru Hirohito'nun genç kardeşi prens Mikasa ve Mircea Eliade ile birlikte Parrinder'a da Lanchester Üniversitesi fahri edebiyat doktoru ünvanı verildi.

Parrinder, 1977'den 1978'e kadar Tokyo Uluslararası Hıristiyan Üniversitesinde misafir Profesör olarak ve 1978'den 1982'ye kadar Surrey Üniversitesinde, Guildford/İngiltere, misafir okutman olarak çalıştı. Londra King's Kolej'e atanmasından kısa bir süre sonra London Society of the Study of Religions 'Londra Din Araştırmaları Topluluğu'na³² üye oldu ve 1980-1982 arası bu topluluğun başkanlığını yaptı. Bu topluluk, kurulduğu günden beri, en dikkat çeken Claude Montefiore olmak üzere, bazı Yahudi araştırmacıları bünyesinde barındırmaktaydı.³³

Londra Din Araştırmaları Topluluğu, Parrinder'a hem diğer din araştırmacılarının akademik ilgi alanlarını ve görüşlerini öğrenme fırsatı hem de üyelerle kendi görüşlerini paylaşma imkânı vermiştir. *Avatara ve İnkarnasyon* (Avatar and Incarnation) kitabının ortaya çıkış sürecindeki fikrî katkılardan dolayı Parrinder, bu topluluğa şükranlarını ifade eder.³⁴ Londra Din Araştırmaları Topluluğu'ndaki Yahudi araştırmacılarla ilişkisi 1963 yılında Londra Yahudi ve Hıristiyan Topluluğuna³⁵ katılmasına öncülük etmiş ve 1981'den 1990'a kadar bu topluluğun başkanlığını yürüttükten sonra görevi bırakıp onursal başkan olmuştur. Ulusal bir yapıya sahip olmasına rağmen Londra Yahudi ve Hıristiyan Topluluğu üyelerinin birçoğu kursların ve konferansların düzenlendiği Londra bölgesindedir.

Parrinder, Afrika'dan döndükten sonra eşi Mary ile birlikte Londra yakınlarında Orpington'da yaşamaya başladı. Emekli olduktan sonra bahçivanlık, seyahat ve edebiyat gibi hobilerine bolca zaman ayırma fırsatı buldu.³⁶ 16 Haziran 2005'te 95 yaşında iken vefat etti.

³¹ IAHR = International Association for the History of Religions.

³² Kısa adı 'LSSR' (London Society of the Study of Religions) olan bu topluluk 1904'te kuruldu. Martin Forward, *a.g.e.*, s. 26.

³³ John R. Hinnels, "A Personal Tribute To An Outstanding Career" Ursula King, ed., **Turning Points in Religious Studies**, s. 4

³⁴ G. Parrinder, **Avatar and Incarnation**, Faber and Faber Limited, London 1971, s. 8.

³⁵ LSJC = London Society of Jews and Christians.

³⁶ Martin Forward, **A Bag of Needments**, s. 25.

70. ve 80. doğum yıldönülerinde Parrinder hatırasına iki ayrı yayın yapıldı. İlkinde, “Religion” dergisi sonbahar 1980 sayısında Parrinder için yedi makale yayımlandı. Bunlardan Andrew Walls ve Harold W. Turner’ın makaleleri, Parrinder’ın hayatı, çalışmaları ve başarıları konusuna tahsis edilmiştir. Diğer çalışma ise editörlüğünü Ursula King’in yaptığı *Dini Araştırmalarda Dönüm Noktaları* (Turning Points in Religious Studies) isimli çalışmadır.³⁷ 1990 yılından sonra yapılan en önemli çalışma ise Martin Forward’ın, Ursula King’in danışmanlığında hazırladığı ve *İhtiyaç Torbası* (A Bag of Needments) ismiyle yayımlanan doktora çalışmasıdır.

II- Parrinder’ın Bilimsel Kişiliği

Dinler Tarihiçi John R. Hinnels onu, araştırmacı, eğitimci, arkadaş ve rehber bir kişi olarak tanımlayarak, “*Bir insanın ‘ne’ veya ‘kim’ olduğunu anlamak için, o kişinin etrafında cereyan eden olayları gözlemlemek önemlidir. Parrinder’ın etrafında sıcak bir arkadaşlık çemberi, aktif bir çalışma grubu, ötekini görüşlerine saygı ve hassasiyet, merhamet, insanlara daimi surette canlılık ve zindelik veren ilgisini görmek mümkündür.*”³⁸ der.

Parrinder, Afrika’da bulunduğu dönemde, birçok arkadaşının uykuya veya dinlenerek geçirdiği sıcak İbadan günlerini, beyaz elbiselerle ve kendine özgü uzun adımlarıyla İbadan şehrini gezerek geçirmiştir. Sergilediği sempatik tavrıyla yerli halk üzerinde oldukça etkili olan Parrinder, bu seyahatler sayesinde, çağdaş Afrika dini pratikleri hakkındaki geniş bilgi sahibi olmuş ve edindiği izlenimlerini *Bir Afrika Şehrinde Din* (Religion in an African City) isimli eserinde ortaya koymuştur. Maurice Wiles, Parrinder’ın, bir meslektaş olarak sadece akademik çalışma konusundaki şevki değil, aynı zamanda onun arkadaşlık konusundaki başarısı, neşeli tavırları, güzel huyu ve uyumlu mizacı vasıtasıyla da yapılan işin eğlencesini arttırdığını belirtir.³⁹

Onun, dini pratikleri net ve açık şekilde tetkik ve tahkik etme çabaları herkese örnek oldu.⁴⁰ İskoç dini araştırmaları Parrinder’ın Batı Afrika tecrübelerine çok şey borçludur.⁴¹ 1978 yılında Parrinder, John Bowker ve Joan Hazelden Walker ile açık üniversite kurslarında görev almıştır ve öğrenciler bu fırsatı yakaladıklarına çok sevinmişlerdir.⁴²

³⁷ Martin Forward, **a.g.e.**, s. 26.

³⁸ John R. Hinnels, “A Personal Tribute To An Outstanding Career” Ursula King, ed., **a.g.e.**, s. 6.

³⁹ Maurice Wiles, “Some Personal Recollections of a Colleague” Ursula King, ed., **Turning Points in Religious Studies**, s. 7.

⁴⁰ Maurice Wiles, “Some Personal Recollections of a Colleague” Ursula King, ed., **a.g.e.**, s. 8.

⁴¹ Andrew F. Walls, “Religious Studies in the Universities; Scotland” Ursula King, ed., **a.g.e.**, s. 45.

⁴² Cyril Williams, “Religious Studies in the Universities; Open University” Ursula King, ed., **a.g.e.**, s.63

Parrinder, King's Kolej'de çalıştığı dönemde etkileyici üslûbuyla öğrencileri derse çekebilmiş bir öğretmendi. Hatta, üniversite öğrencileri eğitimcilerle zaman harcamak yerine düzenledikleri sohbet toplantılarına onu çağırıyorlardı. Parrinder'ın mastır öğrencisi olan baş piskopos Desmond Tutu şöyle der: “Başka dinden olan insanlara büyük bir hoşgörü içinde yaklaşır, şümüllü bir evrensellik ilkesiyle öğrencilere yardım ederdi.”⁴³ John Hinnels'in samimi takdiri de göstermektedir ki, Parrinder kendisine iletilen problemleri bir entelektüel yaklaşımla şekilde çözmüştür.⁴⁴

Parrinder, akademik çalışmalarını büyük bir gayret ve enerji ile devam ettirdi. Londra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi diploması ve İlahiyat Fakültesi diplomasını aldı. Bunların haricinde Edebiyat Mastır, Teoloji Mastır ve Felsefe Doktoru unvanlarını da aldı. O, İbadan Üniversitesine Geleneksel Afrika Dinleri konusunda ders vermek için görevlendirilen ilk kişiydi. Bu bakımdan yenilik ve ilk olma özelliği, onun kariyerinin önemli bir boyutudur. O, King's Koleje tayininden bir süre önce ve atamasını müteakip dönemde edebî ufkunu geliştirmek için çalışmalarına hız verdi. İlk olarak Batı Afrika'daki Müslümanlarla irtibat kurarak İslam hakkında ve daha sonra Londra'daki Afrika Araştırmaları ve Oryantalizm okulunda Sanskritçe eğitimi alarak Hinduizm hakkında bilgi edinmeye çalıştı.⁴⁵

Parrinder çalışmalarını kendine özgü bir disiplin içerisinde yürüttü. Bu durum, onun hem akademik çalışmalarında hem de çalışmalarının yayımlanıp daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırılması sorumluluğunda açıkça görülür. Herhangi bir dine inanan ve o dinde aktif bir görevi olan yazarlar diğer dini geleneklere mensup insanları algılama, idrak etme ve anlama konusunda kendilerini kayıt altına sokmuşlardır. Fakat Parrinder, ilk yazılarından günümüzdeki tüm yazılarına kadar böyle bir tavır içinde olmamıştır. O, diğerlerinin inançlarını ciddi bir şekilde anlamak için onlara empatik bir yaklaşım tarzı sergileyerek daimi hoşgörü içinde olmuştur.⁴⁶

Yazılarında ve konferanslarında o, tamamen yeni olan karmaşık düşünce formlarını okuyucularına ve dinleyicilerine, aydınlatıcı ve ilginç bir tarzda sunabilme yeteneğine sahipti. John Hinnels'in ifadesine göre, onun, kendini konuya tam ve kesin bir şekilde adanması, sanki bulaşıcı bir özelliğe sahipti ve bu durum birçok kişiyi etkilemişti.⁴⁷ Onun konferansları da aynen yazılarında olduğu gibi şümüllüdür ve derin bir düşünmeyi gerektirmeyen açıklık ve sadeliğe sahiptir. Kanaatimizce Parrinder, yalnızca King's Kolej'deki öğrenciler için değil, tüm dünyada geniş bir okuyucu ve izleyici kitlesine ilham kaynağı

⁴³ Desmond Tutu, “Foreword” Ursula King, ed., **a.g.e.**, s. IX.

⁴⁴ Martin Forward, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁵ John R. Hinnels, “A Personal Tribute To An Outstanding Career” Ursula King, ed., **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁶ bkz. G. Parrinder, **Encountering World Religions**, T&T Clark, Edinburgh, 1987.

⁴⁷ John R. Hinnels, “A Personal Tribute To An Outstanding Career” Ursula King, ed., **Turning Points in Religious Studies**, s. 4.

olmuştur. Dünya dinlerinin eğitim metotları üzerine çalışmalar yapan Shap Çalışma Derneği'nin (Shap Working Party) kurucu üyesi ve sonraları ikinci başkanı olan Parrinder, eğitimin tüm düzeylerde yaygınlık kazanması için aktif bir işçi gibi çalışmıştır. O, farklı dinlerin ve ırkların tüm toplumlara tanıtılması ve bunun yaygınlık kazanmasını ihtiyaç olarak görmüştür. Bu konuda herhangi bir kişiden daha fazla çaba sarf etmiş; ayrıca bu amaç için *Asya Dinleri* (Asian Religions) ve editörlüğünü yaptığı *İnsan ve Tanrıları* (Man and His Gods) isimli eserlerini ortaya koymuştur.

Yaratıcı kalemle ortaya koymuş olduğu sayısız yazılar hâlâ takip edilmekte ve ilgi görmektedir. Parrinder'ın, din çalışmalarına katkısı, birçok konuda yazması ve bu yazdıklarını popüler bir tarzda sunmasıdır. Bu yüzden o, çok geniş bir okuyucu kitlesine sahiptir. Okullarda okutulmak üzere yazdığı kitaplar onun popülaritesinin ve başarılarının göstergesidir. *Dünya Dinleri Ne Öğretir* (What World Religions Teach) isimli kitabı, uzun süre en çok satan kitaplar listesinde yer almıştır.

Yazılarının ve konferanslarının popüler tarzda olması ve halk tarafından rahatça anlaşılması için daima gayret sarf etmiştir. Bu bağlamda o, 31 Temmuz 1989 tarihinde Martin Forward'a yazdığı mektupta şöyle der: "*Yıllar önce Quiller-Couch'un Yazım Sanatı* (The Art of Writing) isimli kitabını okudum, açık ve net bir İngilizce için onun önerilerini takip etmeye çalıştım. Sadece bir ay sonra, bir vaaç müteakiben bayan biri bana övgü dolu sözler söyledi. O beni daha fazla memnun edemezdi."⁴⁸ Parrinder'ın halk ile iletişim kurma arzusu, halkın anlayabileceği sade bir dil kullanmasına vesile oldu. Kendini tatmin etmek için araştıran ve yazan bir araştırmacı değil, bilakis etrafındaki kişilerin dünyalarını anlamalarına yardımcı olan bir kişiydi. O araştırmalarıyla dinler hakkındaki bilgi eksikliğini gidermeye çalıştı.⁴⁹

III- Eserleri

Parrinder'ın kaleme aldığı başlıca eserleri şunlardır.

1- *West African Religions*⁵⁰

Parrinder'ın 1946'da doktora çalışması olarak sunduğu bu kitap, 1949'da yayımlanarak İbadan ve Londra'da verdiği dersler esnasında kaynak bir eser olarak okunmuştur. Parrinder, kitabın oluşumunda öğrencilerinin katkısının büyük olduğunu belirterek onlara teşekkür eder. Ayrıca, bir Afrikalı için kendi dinini bir yabancıdan öğrenmenin ilginç bir deneyim olduğunu dile getirir. Bu

⁴⁸ Martin Forward, *A Bag of Needments*, 26-27.

⁴⁹ John R. Hinnels, "A Personal Tribute To An Outstanding Career" Ursula King, ed., *a.g.e.*, s. 5; Robert Jackson, "Religious Studies and Developments in Religious Education in England and Wales" Ursula King, ed., *a.g.e.*, s. 113.

⁵⁰ 1950'de Fransızcaya çevrilen bu kitap, 203 sayfadan ibaret olup, toplam 16 bölümdür.

açından hem o, hem de öğrencileri beraberce çok şey öğrenmişlerdir. Zira onlar, Parrinder'a Afrika Geleneksel Dini'nin dünya dinleri arasındaki yerini belirleme ve onu sistematik bir şekilde çalışmanın değerini öğretmişlerdir.

Parrinder'ın Nijerya'da bulunması, çevre kabilelerin inançları hakkındaki malûmâtlarının sürekli artmasını sağladığı için araştırmanın devamlılığı açısından faydalı olmuştur. Kitabın ikinci baskısına "Ibo" kabilesinin inançları gibi bazı ilaveler yapılmıştır ve ayrıca "Bini", "Ibibio", "Nupe" ve "Ga" kabilelerine atıflar yapılarak kitabın daha geniş okuyucu kitlesine hitap etmesi hedeflenmiştir. Öğrencilerinin yardımıyla kitaptaki kabile sıralamasını değiştirerek "Akan", "Ewe", "Yoruba" ve "Ibo" sırasına koymuştur. Parrinder'a göre bu tarz mukayeseli çalışmalar çok nadirdir.⁵¹

Onun bu çalışmadaki amacı, yanlış olarak "Fetişizm" şeklinde adlandırılan dini geleneği doğru bir şekilde anlamaya işaret etmektir. Yazar, anlattığı bölgenin büyük bir kısmını gezmiş, Porto Novo ve Abomey şehir merkezlerine yakın ikamet eden "Gu" ve "Fon" kabilesi ile birlikte yaşayarak orijinal materyaller toplamıştır. Kitap, dört kabile temel alınarak oluşturulmaya çalışılmış, modern ve nitelikli gözlemcilerin çalışmalarından referansla ve kendi orijinal gözlemlerinin harmanlanması şeklinde düzenlenmiştir.

İkinci baskıda ise kitabın her bölümüne bazı yeni materyaller ilave edilmiştir. Dört grubun dini pratiklerini karşılaştırmanın yanında genel mukayeseli din çalışmalarına atıflar da yapılmıştır. Burada amaç; 1- Afrika dinini ayrı bir fenomen olarak ele almak yerine diğer dinlerle ilişkisini göstermek, 2- Dini hayatın ilk dönemlerinden itibaren daimi bir gelişme gösteren ve Batı Afrika'nın geniş parçası üzerinde açıkça görülen dini inanç ve uygulamaları ortaya koymaktır.⁵²

2- *West African Psychology*⁵³

Parrinder, son yıllarda birçok Afrika kabilesinin Tanrı ve atalar inancı nitelikli alan araştırmacıları tarafından keşfedilip, böylelikle Afrika dininin mukayeseli bir şekilde çalışılmaya başlanmış olduğunu belirterek, bununla birlikte Batı Afrika psikolojik inançları hakkında karşılaştırmalı bir çalışma henüz yapılmadığını vurgular. Afrikalı ve Avrupalı gözlemcilerin ortaya koydukları çalışmalardan faydalandığı bu eserin, mukayeseli din araştırmacılarına, psikoloğlara ve yurt dışındaki sömürge çalışanlarına yardımcı olacak mahiyette olduğunu belirten Parrinder, bir de uyarıda bulunarak,

⁵¹ G. Parrinder, **West African Religions**, The Epworth Press, London 1961, s. VII-VIII.

⁵² G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 2-6.

⁵³ Bu eser, 17 bölüm ve 229 sayfadır.

öğrencilerin Afrika fikir ve düşüncelerini Avrupa kategorisine uydurmaya çalışmalarının yanlış olacağını söyler.⁵⁴

Alanı çok geniş olan bu kitaba, batıda Fildişi Sahili'nden doğuda Nijerya'ya kadar ve kuzeyde Sudan'dan birçok kabile dâhil edilmiştir. Yazarın, "Akan", "Ewe" ve "Yoruba" gibi kabileler üzerine zaten şahsi malumatları vardır. Bu geniş çerçeve içinde Batı Afrika'nın psikolojik ve dini inançları net şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁵⁵

Ayrıca, bir benzerlik veya farklılık ortaya koyması için kuzey ve doğu Afrika'daki bazı inançlara da atıflar yapılmıştır. Bu atıflar neticesinde, tüm Afrika toplumunun bir kalıp içerisine yerleştirilmesi şeklinde bir yargıya gidilmemelidir der, Parrinder. Bu karşılaştırmalı araştırmada kullanılan metot şahsi araştırma ile modern ve nitelikli araştırmacılar tarafından ortaya konulan çalışmalarının bileşimi şeklindedir. Farklı bölgelerdeki yüz yüze görüşmelere ilave olarak Afrika hakkındaki modern yazılara da müracaat edilmiştir. Zaten Parrinder, bir kişinin tek başına bu kadar işi başarabileceğinin beklenmesinin yanlış olduğunu düşünür. Ona göre, müracaat edilen kaynakların farklı derinlik noktaları vardır, bu nedenle böyle bir çalışmada arzulanan ölçüde tam bir bilgi elde etmek mümkün değildir, hatta bazen umulanın tam tersi bir bilgi ile karşılaşılabilir. Parrinder elindeki mevcut materyali tüm enerjisiyle kullanmaya çalıştığını dile getirir ve Afrika kabilelerinin tümünün inancını ortaya koymanın mümkün olmadığını belirtir. Zaten ona göre, bu inançların birçoğu güçlü Avrupa, Hıristiyan ve İslam etkisi altında yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Diğerleri ise gerçek kimliği bozulmuş şekilde baki kalmaya çaba harcamaktadır.

Parrinder hedefinin önyargısız ve bildiği ölçüde gerçekleri ortaya koymak olduğunu ifade eder. Arıca araştırma sürecinde bir takım avantajları olduğunu belirtir: 1- Fransız kolonileriyle, halklarıyla irtibat içerisinde olması, 2- Yazılı metinlere kolayca ulaşabilme imkanı ve 3- İngiliz olması nedeniyle İngiliz yazarların araştırmalarını rahatça tarama imkanı bulmasıdır. Ona göre bu tür mukayeseli çalışmalar, Afrika ile ilgilenen genel okuyucu için ve koloni çalışanlarını dar görüşlülükten kurtarmak için gerekli ve önemlidir. Ayrıca bu tür eserler Afrika halklarının birlikteliğine ve işbirliğinin gelişmesine yardım eder.⁵⁶

3- Religion in an African City⁵⁷

Kolejin İbadan'da kurulması Parrinder'a böyle bir çalışma yapma fırsatını doğurmuştur. Bu araştırmanın Parrinder 1949'da başladığı ve 1951'de tamamladığı İbadan Üniversitesindeki araştırmalarının bir parçası olduğunu söyler. Zaten o, bu tarihten önce batı Afrika'nın değişik bölgelerinde on yıl yaşamıştır. Parrinder bu kitabın kaleme alındığı Nijerya'nın İbadan şehrinde tarihten günümüze büyük değişimlerin vuku bulduğunu belirtir. Bu süreçte

⁵⁴ G. Parrinder, *West African Psychology*, Lutter Worth Press, London 1976, s. 1.

⁵⁵ G. Parrinder, *West African Psychology*, s. 4-5.

⁵⁶ G. Parrinder, *a.g.e*, s. 6-7.

⁵⁷ 211 sayfalı bu eser onbir bölüm ve yedi ekten oluşur.

ülkenin antik pagan dininin ortadan kalkması ve diğer dinlerin bölgeye yerleşmesinin, dini yapıyı daha karmaşık hale getirdiğini ifade eder. Parrinder'a göre, Nijerya'nın dini yapısındaki en kayda değer husus İslam'ın yayılışdır. Batı Sudan ve Batı Afrika ülkelerinin kuzey bölgelerinde zaten uzun süredir Müslümanlar yoğunur fakat son yıllarda ise sahil bölgelerinde de İslam hızla yayılmaya başlamıştır. Birçok bölgede İslam, putperestliğin önüne geçmiş ve ayrıca başta Hıristiyanlık olmak üzere diğer dinlere de rakip olmuştur. Parrinder'a göre bu iki gerçek çok az ilgi görmüştür ve bu konuda dikkatli bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

1894'te İbadan'da yaşayan Dr. Stephen Farrow şehrin sokaklarında “*birçok küçük put evleriyle karşılaştığı*”⁵⁸ söylemektedir ve bu açıdan, Parrinder, dikkatli araştırma sonucunda pagan kültüne ait birçok unsurla karşılaşılacağını belirtir. Ayrıca o, bu araştırmanın bir amacının da eski dini uygulamalarının ne kadarının devam ettiğini keşfe yönelik olduğunu söyler.⁵⁹ Parrinder, bahsedilen bölgede tüm farklı dini yaşam tiplerini araştırmanın, ülkenin dini ve sosyal yaşamıyla ilgilenenler için değerli bir çalışma olabileceğini belirtmektedir. Çünkü böyle bir çalışma dinin ameli yönünü ortaya koymakla kalmaz aynı zamanda günümüzdeki konumunu da tam bir şekilde anlamamızı sağlar. Ayrıca bu tarz bir çalışma neticesinde değişik kültürlerin karşılaşmasının yerel halk üzerindeki etkisi de ortaya konulabilir.

Ona göre, dinleri karşılaştırmalı çalışmada karşılaşılan en büyük zorluklardan birisi nüfus detayındaki belirginliğin net olmayışıdır. Kabile üyeliği, din seçimiyle yakın bağlantı içerisindedir. Müslümanların çoğu “Yoruba” kabilesine mensup iken “Ibo” kabilesi üyelerinin büyük çoğunluğu Roma Katolik kilisesine bağlıdır. Bu tür çalışmalarda aynı zamanda yaş gruplarının da önemli olduğunu vurgulayan Parrinder, Hıristiyanlığın, 25 yaş altı genç insanlar arasında yaygın iken, İslam'ın, 45 yaş üstünde yaygın olduğunu söyler. Nijerya'nın kuzey bölgeleri Avrupa ticareti, misyonu ve eğitimi bağlamında güneye göre Batı kültüründen daha az etkilenmiştir. Nijerya'nın kuzeyi yoğun bir şekilde Müslüman iken güneyi İslam ve Hıristiyanlığın karşılaşma yeridir. Orada birçok cami, kilise ve dini mezhep çeşitleri bir arada bulunur.

Bu kitabın sosyolojik bir çalışma olduğunu, Parrinder'ın Afrika'nın en büyük şehri İbadan'da dini çoğulculuğun altını çizdiğini söyleyenler de vardır.⁶⁰ Diğer yandan bu kitap Parrinder'ın ilgi alanı olan Afrika dini yaşamı ile ilgili bilgilerinin birikimidir ki, burada farklı dini ifadeler tasvir edilmiştir. Yine bu kitap, onun, ileriki dönemlerde daha geniş coğrafi alanlarda uygulayacağı mukayeseli konulu çalışmaların bir öncüsüdür denilebilir.

⁵⁸ Stephen Farrow, **Faith, Fancies and Fetish**, London 1926, s. 105 (G. Parrinder, **Religion in an African City**, Oxford University Press, Londra 1953, s. 6'dan naklen)

⁵⁹ G. Parrinder **Religion in an African City**, s. 1-6 .

⁶⁰ Rosalind Hackett, “African New Religious Movements” Ursula King, ed., **Turning Points in Religious Studies**, s. 192; Martin Forward, **A Bag of Needments**, s. 124

4- *African Traditional Religion*⁶¹

Bu kitabın ilk baskısı ile üçüncü baskısı arasında yaklaşık yirmi yıllık bir süre vardır. Bu süre zarfında başta Tropikal Afrika ülkelerinin sömürge toplum tarzından kurtularak bağımsızlıklarını elde etmeleri olmak üzere kıtada birçok değişiklik meydana gelmiştir. Bu nedenle ülke isimlerinde bazı değişiklikler olmuş ve bu durum kitabın yeni baskısında dikkate alınmıştır. Ayrıca bu siyasi değişim Afrika yaşam tarzını da her açıdan derinden etkilemiştir. Ticari, sanayi, teknik, eğitim ve şehirleşme alanındaki değişiklik ve gelişmeler büyük ve hızlı bir uyumu gerekli kılmıştır. Parrinder, kitabın önceki baskısını yeniden gözden geçirerek, yeni bir harita ve Afrika dinleriyle alakalı olarak son dönemlerde ortaya konulan önemli çalışmaları ihtiva eden bir de bibliyografya eklemiştir.⁶²

Parrinder, din ve sosyal yaşam arasındaki ilişkinin ele alınmadığını, bu kitaptaki amacının Afrika'da Tanrı inancının kökeni hakkındaki değişik teorileri ortaya koymak olduğunu ifade ederek, kitaptaki ifadelerin hiçbirisinin sonsöz olmadığını ve teoriden ziyade pratik ile ilgilendiğini belirtir.⁶³

Kitapta, Afrika dinleri kıtanın muhtelif bölgelerinden toplanan materyal sayesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmış, dini inancın geniş çizgileri taslak halinde ortaya konulmuştur. Konu ile ilgili olarak detaylı bilgi isteyen araştırmacılar, antropologların araştırmalarına müracaat etmek zorundadır diyen Parrinder'a göre hiçbir din çalışmasında, tarihi veya tasviri olarak temel özellikleri göstermekten daha fazla bir şey bulunacağı ümit edilmemelidir. Parrinder, çalışmanın kullanışlı olması için bazı sınırlamalara ihtiyaç var demekle birlikte, bu çalışmanın zaten genel okuyucular için yeterli olduğu görüşündedir.

Parrinder, burada İslam ve onun yayılışıyla ilgilenmeyip modern inançların çeşitliliğini ortaya koymuştur. Kabaca, Sahra'nın güneyi, yani batıda Sierra Leone'den doğuda Nuba dağlarına kadar ve güneyde Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başşehri Cape Town'a kadar olan bölge, onun çalışma alanını oluşturmaktadır. Kuzey Afrika ve Mısır'ı bu çalışmaya dahil etme teşebbüsüne girmemiştir. Çünkü bu bölge halkları ekvator ve güney Afrika halklarından ve bölgelerinden oldukça farklıdır. Parrinder bu eserin, giriş mahiyetinde olan genel, karşılaştırmalı bir çalışma olduğunu; profesyonel antropologların kitapta verilmeye niyet edilmeyen şeyleri aramamaları gerektiğini belirtir.⁶⁴ Ayrıca, Afrika dini üzerine pek çok araştırmacı mesai harcamasına rağmen bunlardan hiçbirisi tamamen yeterli bir çalışma ortaya koyamamıştır, demektedir.⁶⁵

⁶¹ İlk baskısı 1954 yılında yapılan bu kitap, 1956'da İspanyolca'ya çevrilmiştir. 156 sayfa olup üç ana oniki alt başlık içerir.

⁶² G. Parrinder, **African Traditional Religion**, Sheldon Press, III. Baskı, London 1974, s. 7.

⁶³ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 32.

⁶⁴ G. Parrinder, **African Traditional Religion**, s. 11-13.

⁶⁵ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 90.

5- *Asian Religions*⁶⁶

Bu kitap, 1956'da aldığı altı aylık ücretli izin sayesinde Hindistan, Pakistan, Burma ve Seylan'a yaptığı ziyaretler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu seyahat ve çalışma onu çocukluğu ve kolej yıllarına götürerek Asya dinlerini pratik açıdan öğrenmesine vesile olmuştur.⁶⁷

Asya dinleri için bir giriş olarak kabul edilebilecek bu kitapta, Hıristiyanlık dışında Asya'nın yaşayan dini sistemlerinin temel öğretileri ele alınmaktadır ve Antik Mezopotamya ve Mısır dinleri gibi ölü dinlere yer verilmez. Yaşayan dinlerin kısa tarihi arka planı, kutsal metinleri, dindarların yaşam tarzı ve dinin günümüzdeki durumu izah edilmiştir.

Asya, dini literatür yönünden en zengin kıtadır ve tarihsel açıdan yaklaşık olarak 3000 yıldan daha gerilere gider. Eserde, bu sayısız literatürden sadece birkaç tane alıntı yapan Parrinder, bunları da daha ileriki çalışmalara örnek ve yol gösterici olması için verdiğini söyler. Çalışmada modern arkeolojinin bulgularından faydalanılmıştır. Kitabın hedef kitlesi daha önceden bu dinler hakkında hiçbir bilgisi olmayanlar kişilerdir.

Parrinder, bu kitabın iki açıdan önemli olduğunu düşünür: 1- Kitap, Çin ve Hint dinlerinin sihrsel yönleriyle ilgilenenler için değildir. Kitapta anlatılanlar sihir değil, bizzat dinin yaşanan şeklidir. 2- Dini sistemlerin karşılaştırmasından kuşku duyanlar için bu kitap çok iyi bir tokattır. Burada Parrinder, gerçekleri olabildiğince net sunmaya çalışmış ve okuyucu kendi sonucunu çıkarmada hür bırakılmıştır. Yine o, burada kendisini çağımızın bazı yazarlarının anti-dini önyargılarından uzak tutmaya çaba harcadığını, Asya dinlerinin değerini çok iyi anladığını belirtir.⁶⁸

6- *Upanishads Gita and Bible*⁶⁹

Kitap, Londra Üniversitesi'nde verilen konferanslardan oluşmaktadır. Daha sonra Oxford Üniversitesi'nin isteği ile aynı konular gözden geçirilerek yine konferans şeklinde sunulmuştur. Her iki konferans esnasında dinleyiciler Hıristiyan, Budist, Hindu ve Müslüman olmak üzere değişik dini kesimlerden oluşan kozmopolit bir yapı sergiliyordu. Konferansların bitiminden sonra yaşanan hararetli tartışmalar konuya duyulan ilginin ne kadar çok olduğunu göstermekteydi ve daha sonra Parrinder, konferansın yayınlanması için teklifler almıştı.⁷⁰

Kitapta, Hindu ve Hıristiyan klasik metinlerinde yer alan bazı temel öğretileri yorumlama teşebbüsü vardır. Hinduizm'in örneklem olarak

⁶⁶ Bu kitap, altı bölümden oluşur ve 138 sayfadır.

⁶⁷ Martin Forward, **A Bag of Needments**, s. 22.

⁶⁸ G. Parrinder, **Asian Religions**, Sterling Publishers, New Delhi 1977, s. 1-4 .

⁶⁹ Bu kitap 1964'de İtalyanca'ya ve 1982'de Fransızca'ya tercüme edilmiştir. Toplam on bölüm ve 136 sayfadır.

⁷⁰ G. Parrinder, **Upanishads Gita and Bible**, Sheldon Press, II. Baskı, London 1975, s. 15.

alınmasının nedeni diğer Hint kökenli dinlere kaynaklık etmesidir. Ona göre, Hint din geleneğinin 3000 yıllık geçmişi böylesine kısa bir çalışmada tamamen ele alınamaz. Bu yüzden klasik Vedanta tüm süreç için örneklem olarak seçilmiş ve incelenmiştir. Semitik kökenli dinler arasında karşılaştırmaya örnek olarak Hıristiyanlığın seçilmesinin nedeni olarak ise Parrinder, kitabı okuyan insanların çoğunluğunun dininin Hıristiyanlık olmasını veya bu dinin batıda daha iyi bilinmesini gösterir. Yine Hıristiyan düşünürlerin ve Kutsal Kitabın, Tanrı ve insan hakkındaki temel görüşleri ele alınmıştır. Çünkü ona göre, Kitab-ı Mukaddes bütün Hıristiyanlar için önemlidir ve bütün Hıristiyan kiliselerin kutsal metni olmasının yanında Batı medeniyetinin dini klasığı olarak da kabul edilir. Parrinder, Hindu ve Hıristiyan öğretilerini karşılaştırmanın rast gele ve üstünkörü olabileceğini, fakat bu işlem ciddi ve detaylı bir şekilde yapılırsa gerçek bir ihtiyacı karşılayacağını kesin olduğunu belirtir.⁷¹

Parrinder, bu kitabın, ne Vedanta ne de İncil menşeli öğretiyi savunan bir kelim kitabı olmadığını ve onun, tarafsız bir şekilde yazıldığını belirtir. Ona göre, bu kitabın hedefi evvela Upanişad bilgisi hakkında Avrupalıların bir fikir sahibi olmalarını sağlamak ve Kitab-ı Mukaddes ile önemli paralellikleri ve farklılıkları göstermektir. Burada şu ortaya konulmaya çalışılmıştır: Hindu klasiklerinde yer almakta olan önemli öğretileri en açık ve sade şekliyle ortaya koymak ve bu öğretileri klasik Hıristiyan öğretilerinde yer alan aynı konular çerçevesinde tespit etmektir. Parrinder bu kitabı kaleme alırken, yıllardır Bhagavad Gita ve Upanişadlar üzerine yoğun bir okuma temposu içinde mütalaalarını sürdürmüş, metinlerin en iyi tercümelerini araştırmış ve özellikle Hume, Radhakrishnan, Dasgupta, Keith ve Zimmer'in Upanişadlar üzerine yapmış olduğu çalışmalara yoğunlaşmıştır.⁷² Felsefi yazılar olan Upanişadlar ile dini bir metin olan Kitab-ı Mukaddes'in karşılaştırılıp karşılaştırılmayacağı sorusuna o, Hint felsefesinin hemen hemen dini bir yapıya sahip olduğunu ve onun dinin temel problemlerinden bahsettiğini belirtmek suretiyle cevap verir.⁷³

7- *What World Religions Teach*⁷⁴

Yayımlandığı dönem itibarıyla uzun bir süre çok satanlar listesinde yer alan bu çalışmasının, Parrinder, modern dünya dinlerinin öğretileri hakkında kısa bilgi edinmek isteyenler ve öğretmenlik eğitimi veren kolejlerdeki öğrenciler için olduğunu söyler. Bu çalışmayı yaparken o, Batı için ilginç olan dinlerin tarihi arka planları vermeye çalışmıştır ve bu açıdan din kurucuları ile reformatörlerin hayat hikayelerini önemli kabul etmektedir. Kutsal metinlerden alıntılar yapmak ve bibliyografyada gerekli referansları vermek suretiyle dinlerin günümüz dünyasına ne sundukları üzerine yoğunlaşmıştır. Kitapta dinler, Hint-Uzakdoğu ve Semitik-Batı dinleri şeklinde ve her bir bölümün de on iki başlıktan oluştuğu

⁷¹ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 9-11.

⁷² G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 13-14.

⁷³ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 12.

⁷⁴ Bu eser Hint-Uzak Doğu ve İran-Orta Doğu dinleri olmak üzere iki ana bölümden oluşur. 229 sayfadır.

iki ana bölüme ayrılmıştır. Hint-Uzakdoğu ve Semitik ayrımı ona göre, insanlığın dini gelişiminin iki büyük akımına işaret eder.⁷⁵

Parrinder bu kitapta dünya dinlerini tarafsız ve tam bir bakış açısıyla inceleyerek, empati yöntemi kullanılarak başkasının kendisine yapmasını istediklerini yapmaya çalışmıştır. Ona göre, son iki bölüm günümüz insanı için önemli fakat ihmal edilen konulardandır. O, olabildiğince kesin bilgiler elde etmek için Asya dinlerini öğrenme ihtiyacı hissettiğini söyler. Zaten, beşeriyetin dini gelişiminin uzun tarihini çalışmak, beşeri gelişimde dinin öneminin keşfine yardım eder der, Parrinder.⁷⁶

8- *Avatar and Incarnation*⁷⁷

Sanskritçe bir sözcük olan Avatara'nın İngilizce'ye "avatar" olarak girdiğini söyleyen Parrinder, bu kitapta, okuyucuya kolaylık olması amacıyla kelimenin İngilizce formunu kullanmayı tercih etmiştir. Hindu Avatara inancı ile ilgili eleştirel çalışmanın çok az olduğunu vurgulayan Parrinder'a göre Avatara ile Hıristiyan inkarnasyon inancı arasında yapılan karşılaştırmalar zayıf temellere sahiptir. Konu ile ilgili kaynakçanın çok geniş olduğunu ve hiç kimsenin onu bütünüyle okuma şansına sahip olmadığını belirtir. Zaten kendisi de temel metinleri ele almış, inançların temel niteliklerini ortaya koyarak sadece Hıristiyan ve Hint arasında değil diğer dinler arasında da kesin bir karşılaştırmanın olasılığını tespit etmiştir.⁷⁸

Avatar sözcük olarak "aşağıya inmek" ve "düşüş", kavram olarak ise, Tanrının kendini yeryüzünde insan formunda tezahür ettirmesi anlamına gelir. Bu, cismen bir bedenlenme midir? Hint inancında sayısız Avatar olması avantaj mı yoksa dezavantaj mı? İnkarnasyonun "herkes için bir defa" olduğu yönündeki Hıristiyan inancı karşılaştırmayı zorlaştırır mı? İlahi düşüş ve vahiy arasındaki fark nedir? Tanrının avatarası ve ilahlaştırılmış beşer arasındaki fark nedir? gibi sorulara bu kitapta cevap verildiğini belirten⁷⁹ Parrinder, bir kişi için çok zor ve büyük bir iş olan yeni ve tam bir kristoloji yorumu sunmayı iddia etmediğini ifade eder.⁸⁰

9- *World Religions: From Antient History to the Present*⁸¹

Daha önce değişik isimlerle İngiltere ve Amerika'da yayımlanan kitabın gözden geçirilmiş ve güncellenmiş hali olan bu eser, günümüzdeki ve tarihteki

⁷⁵ G. Parrinder, *What World Religions Teach*, George G. Harrap & Co. Ltd, London 1963, s. 7-8.

⁷⁶ G. Parrinder, *What World Religions Teach*, s. 10.

⁷⁷ 296 sayfalı bu eser, üç ana 19 alt başlık ihtiva eder.

⁷⁸ G. Parrinder, *Avatar and Incarnation*, Faber and Faber Limited, London 1971, s. 7.

⁷⁹ G. Parrinder, *a.g.e.*, s.14.

⁸⁰ G. Parrinder, *a.g.e.*, s.278-279.

⁸¹ Bu edisyon kitap, daha önce *Man and His Gods* ismiyle İngiltere'de ve *Religions of the World* ismiyle de ABD'de yayımlanan kitapların gözden geçirilerek yeniden basılmış halidir. 528 sayfa olup toplam yirmi bir bölümden oluşur.

din çalışmalarını bir araya getirir. Burada sadece din çalışmaları dar bir kalıpta sunulmaz; bilakis tarih, coğrafya, toplumsal yaşam, yeni gelişmeler ve uluslar arası ilişkiler de ele alınır. Metot olarak tüm dinler, mezheplere de referansla, bir makale halinde ele alınmış ve makaleler içinde tartışılan konularla ilgili olarak kitabın sonunda şümüllü bir indeks verilmiştir. Parrinder, bunun tüm ülkelerin dini yaşamlarındaki çeşitliliği daha cazip ve ilginç bir şekilde sergilemek için yapıldığını söyler. Farklı dinlerin hepsi kendi alanlarında uzman kişiler tarafından kaleme alınmıştır ve bölümler birbiri peşi sıra veya rasgele okunabilir. Resimlerin, inançları ve ibadetleri daha iyi anlamaya yardımcı olacağını belirten Parrinder'a göre bu çalışma, ortalama her insan için yararlı olacak bir kitaptır ve öğrenciler için kıymetli bilgiler içerir.

Asya ve Afrika'da birçok kabile olması nedeniyle onları yeterince izah etmek mümkün olmadığı için seçilmiş kitaplar verilmiştir. Dinde, insanlık, ebedilik, Tanrı, doktrin, mitoloji, sembolizm ve ritüel gibi birçok ortak tema vardır ve bu kitapta bunlar açıklanmaya ve ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁸² Parrinder'a göre dinlerde, benzerliklerin yanında farklılıklar da dikkate alınması gereken bir başka husustur. Yahudilik ve Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm gibi dinler birbirini tarihsel olarak etkilemesine rağmen, hepsi kendine has özelliklere ve dinamiklere sahiptir. Hangi dinin daha yüce ve hakiki olduğuna karar vermek kişisel bir değerlendirmedir ve bu kelimelerin işidir diyen Parrinder, bu durumun söz konusu kitabın amacı olmadığını söyler.⁸³

10- *Worship in the World's Religions*⁸⁴

İnsanlık tarihinde ve beşer hayatında önemli yeri olan öğelerle ilgili hala tam ve yeterli bir çalışma yapılmamakla birlikte bu konu daima ihmal edilmektedir diyen Parrinder, ibadetin önemine vurgu yapar. Bu kitapta, büyük dinlerin ve felsefelerin tarihine ve kökenine değinilmediği gibi, ilk yayın yılı olan 1961'e kadar yayımlanan bir çalışmanın benzerini ortaya koyma amacı da güdülmemiştir. Çoğu giriş mahiyetindeki çalışmaların din tarihinin yerini, kurucusunu, mezheplerini, fikirlerini ve felsefelerini verdiğini belirten Parrinder'a göre, bunlar tamamen tarihi ve önemini yitirmiş bilgilerdir.

Bu kitabın amacı, dinleri yaşayan bir organizma kabul ederek şu sorulara cevap vermektir: İbadetin doğası nedir? İnsanların inancı ve duası ne şekildedir? İbadet edenlere bu durum nasıl gözükmektedir? Bu kitapta dinlerin tarihine girilmediğini belirten Parrinder, bu amacı güden okuyucuların başka kitaplara müracaat etmelerini söyler. Kitapta, felsefi sistemlere de çok az temas edilmiştir. Ayrıca, evrensel bir anlamaya yardımcı olmak için dinin günümüzdeki yeri de tasvir edilmiştir. Dünya din tarihinde pek çok dini gelenek olduğundan sadece

⁸² G. Parrinder, **World Religions: From Antient History to the Present**, Ed., Fact on File Publication, New York 1983, s. 7-8.

⁸³ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 15.

⁸⁴ 239 sayfalı bu kitap, dört ana on iki alt başlıktan ibarettir.

yaşayan dinleri ele aldığını söyleyen Parrinder, örneğin, modern Parsilik ele alınırken antik Zerdüştiliğin arka planından istifade ettiğini belirtir.⁸⁵

11- *The World's Living Religions*⁸⁶

Bu eserinde Parrinder, materyalizm ve diktatörlük tehditlerine rağmen, yaşayan dünya dinlerindeki yeni yaşam tarzlarını ve reformları önyargısız bir şekilde ortaya koymaya çalıştığını söylemektedir. Bu kitapta; Yaşayan dinlerin amacı ve hedefleri nelerdir? Kurucu peygamberleri, öncüleri ve mesihleri kimlerdir? İnananlar nasıl ibadet etmektedir? Dinlerin farklı inançları, dogmaları, ahlaki kanunları ve sapkın fırkaları nelerdir? gibi soruların cevapları verilmeye çalışılıyor.

Bu kitap, modern dünyanın yaşayan dinlerinin kısa ve tarafsız bir tanıtımını yapar. Her dinin yaşayan bir sistem olduğunu göstermek amacıyla, öncelikle, müntesiplerinin ibadeti ele alınır. Sonra kısa bir tarihçesi verilerek, temel öğretileri özetlendikten sonra reform hareketleri ve son durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Burada amaç, tartışmalı konulara girmekten ziyade gerçekleri sunmak olduğundan, dinler hakkında bir hüküm verme teşebbüsü yoktur. Kitapta öncelikle Hint ve Uzak Doğu dinleri tasvir edilmiş ve ardından Afrika ve kutsal kitabı olmayan inançlar ele alınmıştır. Son olarak ise Yahudilik ve Hıristiyanlık tarihi, öğretileri ve değişik mezhepleriyle ele alınmıştır.⁸⁷

Her bölümün sonunda dinlerin çağdaş sorunlarla nasıl yüzleştiği ele alınmaktadır. Çünkü dinler sadece antik ritüellerin praktize edildiği inançlar değil aynı zamanda her biri kendi bakış açısıyla modern zamanın yeni akımlarıyla yüzleşmek zorunda kalan sistemlerdir. Parrinder'a göre, hâlihazır ihtiyaçlara cevap verme başarısı veya başarısızlığı büyük ölçüde dinlerin geleceğini belirler.⁸⁸

12- *Mysticism in the World's Religions*⁸⁹

Bu kitap, Parrinder'ın 1973'te Delhi ve Madras'da verdiği konferansların gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir. Asya ve Afrika üzerine yazdığı kitaplarında sık sık mistik öğretilere atıf yapmışsa da bu kitap onun mistisizm üzerine derinleştiği ilk çalışmasıdır. Bu eserin, sadece okuma, tartışma ve eleştiri sayesinde değil kişisel inanç ve tecrübenin de ürünü olduğunu belirtir.⁹⁰

Bu kitabın amacı, Doğu ve Batı'daki başlıca dini gelenekleri ele alarak mistisizmin tezahürleri ve muhtelif şekillerini ortaya koymaktır. Tabii olarak bu konunun monistik ve teistik olmak üzere iki alanda geliştiğini söyleyen

⁸⁵ G. Parrinder, *Worship in the World's Religions*, Faber and Faber Limited, London 1961, s. 12.

⁸⁶ 208 sayfadan ve dokuz bölümden müteşekkil olan bu eser, 1964'te İsveççe'ye, 1965'te Norveççe'ye ve 1969'da Fince'ye tercüme edilmiştir.

⁸⁷ G. Parrinder, *The World's Living Religions*, Pan Books, V. Baskı, London 1977, s. 7.

⁸⁸ G. Parrinder, *a.g.e.*, s. 196.

⁸⁹ Bu eser 210 sayfadır ve dört bölümden oluşmaktadır.

⁹⁰ G. Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, Sheldon Press, London 1976, s. 4-5.

Parrinder, bunlardan bir takım ayrılıkların da söz konusu olduğunu belirtir. Ayrıca burada amaç, büyük dinlerin mistik ifadelerini tanıtmak olduğu için kitapta kutsal metinlerin orijinal versiyonlarından veya elde edilebilen çevirilerinden birçok seçim yapılmıştır. Kitabın bir başka amacı da, muhtelif dini ve dini olmayan geleneklerde mistisizmin nasıl farklı kisveler altında olduklarını göstermektir. Kitap, dünya mistisizminin tam bir izahı veya bir dine ait mistik yaşamın detaylı bir anlatımı değil; bilakis mistisizmin önemli problemlerine ve belirgin özelliklerine bir giriş mahiyetindedir.⁹¹

13- *Jesus in the Quran*⁹²

Parrinder, İbadan'da iken Müslümanların İsa düşüncesiyle ilgili bir yazı yazdı⁹³ ve bunu geliştirerek 1965'de kitap olarak *Kur'an'da İsa* ismiyle yayımladı. Bu kitap, Kur'an'ın İsa hakkındaki öğretilerini ortaya koyan çağdaş ve konulu bir çalışmadır. Parrinder İslam'ı Hıristiyanlığa yakın bir din olarak görür ve Kur'an'da geçen doksan üç adet İsa ayetini tüm Kur'an bağlamında ele alır. Metin eleştirisini bir tarafa bırakarak Kur'an'ın doğum, yaşam, amel, ölüm, İsa'nın yeniden dirilişi öğretilerine yoğunlaşarak İncil'deki paralellikleri de verir.

O, bu kitabı, Batı dünyasındaki okuyucular ve genel halk kitlesi için olduğu kadar teoloji ve mukayeseli Din Araştırmaları öğrencileri için de yazdığını söyler. Aynı zamanda, Kur'an'ın İsa öğretisini öğrenmek isteyen, İngilizce ve Arapça kaynak bulamayan Asya ve Afrikalı insanlar için de faydalı olacağını ümit etmiştir. Ona göre, Kur'an öğretisi Batı ve Hıristiyan dünyasında hâlâ çok az bilinmektedir. Özellikle, tarihsel nedenlerden kaynaklanan ayrılıklar vardır ve bunlar yanlış anlaşılmalara ve ihmellere yol açmıştır. Aynı zamanda edebi nedenler de vardır, çünkü Kur'an'ın iyi çevirisi çok azdır ve çeviri esnasında şiirsel formunu kaybetmektedir.⁹⁴

Parrinder, bu kitabın dini ve teolojik bir ilginin ürünü olmasına rağmen spekülatif ve dogmatik iddialar içermediğini söyler. Zamanın, tüm teoloji düşünürlerinin yeni düşünce ve kabuller dünyasını kendi ilgi alanlarına katma zamanı olduğunu belirten Parrinder, İslam'ın modern zamanlara kadar Hıristiyanlığa kapalı bir dünya olduğunu ve Kur'an'ın İsa öğretisinin göz ardı edildiğini söyler.⁹⁵ Kur'an'ı çalışmadan İslam'ı anlamının mümkün olmadığını söyleyen Parrinder, bu kitapta Kur'an ve İncil arasındaki paralellikleri vermeye çalışmıştır. Kur'an bu çalışmanın temel kitabı olmakla birlikte İbn İshak, İbn Hişam, Buhari, Taberi, Zemaşeri, F. Razi, ve Beydavi'nin çalışmalarından da faydalanılmıştır.⁹⁶

⁹¹ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 15-16.

⁹² Bu kitap 1966 ve 1978'de Almanca'ya çevrilmiştir. 187 sayfa ve toplam onyedii bölümden müteşekkildir.

⁹³ bkz. G. Parrinder, "Moslem Revival in Nigeria", **West Africa**, 1955, s. 698.

⁹⁴ G. Parrinder, **Jesus in the Quran**, Sheldon Press, London 1977, s. 9-10; Martin Forward, **A Bag of Needments**, s. 23.

⁹⁵ G. Parrinder, **Jesus in the Quran**, Sheldon Press, London 1977, s. 14-15.

⁹⁶ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. 11-12.

14- *Comparative Religion*⁹⁷

Bu kitapta, toplumda yükselen değer olan diğer dinleri özellikle Asya dinlerini çalışmanın amaç ve hedefi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer dini geleneklerin propaganda ve misyonerlik çalışmalarını ele alınır; dünya dinleri arasındaki önemli farklılıklara dikkat çekilerek sosyal ve kişisel bazda anlaşılması önerilir. Ayrıca, Mukayeseli Din nedir? Mukayeseli Din'in ortaya çıkış sebebi nedir? Mukayeseli Din'in görevleri nedir? O, hangi yönlerden eleştirilebilir? O, propaganda ile meşgul olanlarla ilgilenir mi? Senkretizm mümkün müdür? Dinler birbirinin tamamlayıcısı mıdır? Reformasyon süreciyle insanların karşı karşıya kaldığı problemler değişti mi? gibi sorularla ilgilenir. Bu sorulardan bazısı metodoloji diğerleri ise teoloji ile alakalıdır. Bazı sorular Hıristiyan diğerleri Müslüman ve Hindulara yöneltilmiştir.⁹⁸

Burada Parrinder'ın amacı, günümüzde dinlerin karşılaşmasının ışığında yeni ve yapısal bir teolojik düşüncenin acilen hayata geçirilmesinin önemine değinmektedir. Ayrıca teolojide olduğu kadar eylemde de toleransın önemine vurgu yapılarak, hangi dine -Hıristiyan, Müslüman, Hindu veya Budist- mensup olursa olsun teologların birbirlerinin inançlarına saygı göstermelerinin ehemmiyeti vurgulanır.⁹⁹

15- *Sexual Morality in the World's Religions*¹⁰⁰

Parrinder, bu kitabın anlaşılır, sahih ve faydalı bir eser olabilmesi için çok çaba harcadığını söylemektedir. Kitapta, "cinsellik" ifadesi kadın-erkek ilişkisini ifade eden geniş manasıyla, "aşk" sözcüğü ise "sevişme" anlamında değil sevgi manasında kullanılmıştır. Parrinder'a göre bu eser, dinlerin karşılaştırıldığı bir kitap değil bilakis farklı dini geleneklerin tetkik edildiği bir "Mukayeseli Din" kitabıdır. Ona göre, yaşayan dinler bağlamında din ve cinsellik üzerine yapılan bir araştırma eşsiz olarak kabul edilebilir. Çünkü konu ile ilgili kitap azlığı nedeniyle bu eser bir ilk konumundadır. Bu tür eserler birçok dini geleneğe çok az bir yer tutar, fakat bazı dinlerde konu ile ilgili belge ve kaynağın çok fazla olması nedeniyle Parrinder, karşılaştırma yaparken bir takım dengesizliklerle karşılaşılmasının muhtemel olduğunu söyler.

Sıcağı sevmeyen mutfağa girmesin deyimini hatırlatan Parrinder, bu çalışmanın, cinsel ilişkiyi günah ve pis gören Maniheiztler için olmadığını ifade ederek, onların bu kitabı okumalarını önerir. Ayrıca bu kitap, cinsel hikâye ve eğlence arayanlar için de değildir, diye ilave eder. Halk kullanımı yerine kavramları tercih etmesinin nedeni olarak ise Parrinder, gerçeklere dayanmayı ve bilimselliği göstermiştir. İçeriği karşılaştırmalı biçimde düzenlemiştir ki,

⁹⁷ Bu çalışma on bölüm ve 130 sayfadan müteşekkildir.

⁹⁸ G. Parrinder, *Comparative Religion*, Sheldon Press, London 1976, s. 10.

⁹⁹ G. Parrinder, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁰⁰ Bu eser 276 sayfa olup 12 bölümden oluşur. Bu kitap Türkçeye de çevrilmiştir. Bkz. **Dünya Dinlerinde Cinsel Ahlak**, Çev. Niran Elçi, Say Yay., İstanbul 2003.

cinsellikle din arasında bağlantı kuran diğer dinleri tanımak suretiyle Hıristiyanlığın daha iyi anlaşılabilceğini düşünmektedir.¹⁰¹

16- A Dictionary of Non-Christian Religions¹⁰²

Bu sözlük, Hıristiyanlık dışındaki bütün dünya dinlerinin hemem hemen bütün kavramlarını ihtiva etmektedir. Hıristiyanlığın hariç tutulmasının nedeni olarak ise Parrinder, bu konuda birçok kaynağın mevcut oluşunu ve eğer bunları da dâhil etse idi kitabın hacminin yaklaşık olarak iki katına çıkacağını göstermektedir. Burada özellikle Hinduizm, Budizm ve İslam'a önem verilerek, inanç ve terminolojileri geniş şekilde ele alınmıştır. Tanrılar, inançlar ve uygulamalar izah edilmiştir, ayrıca felsefi ekoller üzerine de kısa makaleler vardır. Mitolojik anlatımlarla beşeri hikâyeleri bir çizgi ile ayırmanın zorluğunu ifade eden Parrinder, inanç ve ibadetle alakası olmayan tarihi olay ve gelenekleri burada ele almamıştır.

Bu eserde Zeus ve Brahman'ın haklı bir yeri olduğunu, Herakles ve Arjuna'nın mitolojik açıdan önemli olduğu için kitaba dâhil edildiğini ifade eden Parrinder, Demosthenes¹⁰³ ve Kubla Khan¹⁰⁴'in ise önemli olmadıkları için zikredilmediklerini belirtir. Akbar, Aşoka, Ebu Hanife ve Aristo gibi kişiler ise düşüncelerinin ve faaliyetlerinin dini önemi nedeniyle esere dâhil edilmişlerdir. Bu eser, isimler ve felsefelerle birlikte birçok konunun izah edildiği çok geniş bir sözlüktür.¹⁰⁵

17- Dictionary of Religious and Spiritual Quotations¹⁰⁶

Günümüzde dinler ve ideolojiler hakkında eskiye göre daha fazla bilgi sahibi olduğumuzu belirten Parrinder, bu kitapta birçok farklı kültürden düşünceleri ele almaya ve izah etmeye çalışmıştır.¹⁰⁷ Dünya dini literatürü çok geniştir ve bu nedenle Parrinder, tüm önemli ifadeleri 300 alıntının yapıldığı bu kitaba dâhil etmenin imkânsız olduğunu söyler. Bu sözlüğün şümüllü ve seçici, antik ve çağdaş olması hedeflenerek, Kur'an, Gathalar, Vedalar, Upanişadlar, Bhagavad Gita, Adi Grant, Dhammapada ve Tao Te King gibi dini metinlerden alıntılar yapılmıştır. Materyal yazara ve konuya göre alfabetik olarak değil, on sekiz bölüm başlığı altında 177 konu ele alınmıştır. Çok geniş olması nedeniyle Kitab-ı Mukaddes'in problem yarattığını söyleyen Parrinder, bu sorunu Eski ve Yeni Ahit'ten birer alıntı yaparak çözmüştür.¹⁰⁸

¹⁰¹ G. Parrinder, **Sexual Morality in the World's Religions**, Oneworld Pub., Oxford 1996, s. 2-4.

¹⁰² Bu eser toplam 320 sayfadan oluşmaktadır.

¹⁰³ Antik Yunan'ın en önemli hatiplerinden olan Atinalı devlet adamıdır.

¹⁰⁴ Cengiz Han'ın torunu olan Moğol İmparatorudur.

¹⁰⁵ G. Parrinder, **Dictionary of Non-Christian Religions**, Hulton Educ. Pub., Great Britain 1971, s. 5.

¹⁰⁶ Bu derleme çalışma 218 sayfadır.

¹⁰⁷ G. Parrinder, **Dictionary of Religious and Spiritual Quotations**, Routledge Pub., Newyork 2000, s. IX.

¹⁰⁸ G. Parrinder, **a.g.e.**, s. XI.

Birçok popüler konunun bulunduğunu bu kitabın, ihtiyaç duyulan her dini ayet ve söylemin yer aldığı bir kaynak olmadığını belirten Parrinder, birçok konuyu da yer darlığı nedeniyle ele alamadığını ifade eder. Bu kitap, hem genel okuyucu hem de uzman araştırmacıların konuyla ilgili özlü ifadeleri bir başlık altında bulmasına yardımcı olmayı hedefler. Parrinder, dünya dini literatürünün genişliği nedeniyle bu kitabı, eşsiz olarak nitelendirmektedir. Kitabın nasıl kullanılacağını da belirten Parrinder, içindekiler bölümündeki başlıklara ilaveten konu indeksinden de yardım alınabileceğini söyler ki, bu sayede diğer kelime ve konulara geçiş kolaylaşarak daha geniş bir okumaya olanak sağlanır. Bu kitap, özel referanslar ve konular için bir kaynak olmasının yanında değişik kaynak kitapları gözden geçirmek isteyenler için de yararlı bir eserdir.¹⁰⁹

18- *Concise Encyclopedia of Christianity*¹¹⁰

Bu ansiklopedi, ilk dönemden günümüze dek Hıristiyan inananlar, kiliseler, mezhepler, inançlar, doktrinler, dualar ve ritüeller hakkında bilgi vermeyi hedeflemektedir. Birçok çapraz referanslar metinde büyük harfle gösterilerek, okuyucuyu, benzer veya bağlantılı konu başlıklarına yönlendirilmek suretiyle tam bilgi alınmasına yardımcı olmak hedeflenmiştir. Tematik bakış açısından Hıristiyanlığı araştırmak isteyen okuyucular için 268-275 sayfaları arasındaki başlıklar yararlı olabilir. 261-264. sayfalardaki kronolojisi ise Hıristiyanlıktaki temel olayları tam şekilde vermektedir. Hıristiyanlık hakkındaki sözlük ve ansiklopedilerden bazılarının ülkeye göre düzenlendiğini, bazılarının ise yazarların sosyal ve doktrinel ilgilerini yansıttığını vurgulayan Parrinder, bu kitapta birçok ülkeden dini hareketlerin ve insanların çağdaş, tarafsız ve şümüllü bir şekilde ele alındığını söyler. Verdiği bilgileri, orijinal metinler dahil olmak üzere birçok kaynaktan topladığını, isimlerin, tarihlerin ve diğer detayların doğruluğu için her türlü çabayı harcadığını söyler. Burada, kilise liderlerinin ismi verilirken tarihi ve edebi karakterler verilememiştir. Parrinder, her ne kadar tarihi önemlerinden dolayı Henry VIII ve Oliver Cromwell gibi şahıslar zikredilse de okuyucuyu daha detaylı bilgi için diğer tarihi çalışmalara müracaat etmeleri hususunda uyardıktan¹¹¹ geri kalmaz.

SONUÇ

Parrinder'ın dinî konulara olan merak ve ilgisi daha çocuk yaşlarda başlamıştır. Kendi kişisel ilgisinin yanı sıra ailesinden aldığı teşvik de onun için önemli bir motivasyon olmuştur. Yakın çevresinde farklı dinlere inanan insanların bulunuşu ve onlarla iyi bir ilişkiye sahip oluşu da onu dinî araştırmanın içine iten unsurlardan biridir. Bütün bunlar neticesinde Parrinder henüz çok küçük yaşlarda iken dinî konularla ilgilenmeye başlamıştır, katıldığı

¹⁰⁹ G. Parrinder, *a.g.e.*, s. XII-XIII.

¹¹⁰ Bu ansiklopedik eser 278 sayfadır.

¹¹¹ G. Parrinder, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oneworld Publication, Oxford 1998, s. 11-12.

kurslar neticesinde 19 yaşında yerel vaiz sertifikası almaya ve 23 yaşında da yurt dışında hizmet edebilecek bir misyoner olmaya layık görülmüştür.

Öncelikle misyon hizmeti için gittiği Batı Afrika'da, kendisine verilen görevleri yapmanın yanında Parrinder, yerel halkın inanç, ibadet ve uygulamalarını gözlemleme ve öğrenme konusunda karşısına çıkan bütün fırsatları değerlendirmiştir. Edindiği bu izlenimleri alanla ilgili literatürü de okumak suretiyle kaleme almış, yayımlamış ve böylece kıtanın ve kıta halkının tanınmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Kıtadaki misyon çalışmalarına kendi isteğiyle son verdikten sonra kendisini eğitim-öğretim faaliyetlerine adanmıştır. Bu açıdan da Afrika, onun için bir ilk tecrübe olmuştur, yani akademik olarak ilk öğretmenliğini Nijerya'nın Ibadan Üniversitesi Dini Araştırmalar bölümünde yapmıştır. Buradaki uzun süreli hizmetinin ardından İngiltere'ye dönerek Londra Üniversitesinde dersler vermeye ve öğrenciler yetiştirmeye başlamıştır.

Parrinder akademik alandaki titiz ve disiplinli duruşunun yanında, insani ilişkilerde çok samimi ve hoşgörülü bir kişiye sahipti. Bu sayede o Dinler Tarihi alanında birçok donanımlı ve nitelikli elemanın yetişmesine vesile olarak söz konusu alana büyük katkı yapmıştır. Yine bu nitelikleri nedeniyle başta dünyanın dört bir tarafına dağılan öğrencileri olmak üzere onunla tanışma fırsatını elde eden herkes onun bu özelliklerine vurgu yaparak onu minnetle yâd ederler.

Kitaplarının birçok kişide cazibe uyandırması, günümüzde bile büyük bir ilgi ile okunması, yıllarca baskıda kalması ve birçok dile çevrilmesi Parrinder'ın popülaritesinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir. 95 yıllık ömrünün aşağı yukarı 70 yılını akademik faaliyetlerin içerisinde geçiren Parrinder yaklaşık 35 kitap, 20 kitap içi bölüm ve 30 civarında makale kaleme almak suretiyle Dinler Tarihi alanında ölümsüz eserler bırakmıştır.

Ek: Geoffrey Parrinder'ın Eserlerinin Tam Listesi

Ek-A. Özgün ve Edisyon Kitapları

- (1949) *West African Religion*, London, Epworth
- (1950) *The Bible and Polygamy*, London, SPCK
- (1951) *West African Psychology*, London, Lutterworth
- (1953) *Religion in an African City*, Oxford, Oxford University Press
- (1954) *African Traditional Religion*, London, Hutchinson
- (1956) *The Story of Ketu*, Ibadan, University Press
- (1957) *An Introduction to Asian Religions*, London, SPCK

- (1958) *Witchcraft*, London, Pelican Books
- (1961) *West African Religion* (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı), London, Epworth
- (1963) *Upanishads, Gita and Bible*, New York, Association Press
- (1963) *Witchcraft: European and African*, London, Faber and Faber
- (1964) *The Christian Debate: Light From The East*, London, Victor Gollancz
- (1965) *A Book of World Religions*, Amersham, Hulton
- (1968) *What World Religions Teach*, London, G.G. Harrop & Co
- (1969) *Religion in Africa*, London, Penguin (1976'da yeni isimle basıldı: *Africa's Three Religions*, Sheldon, London)
- (1970) *Avatar and Incarnation*, London, Faber and Faber
- (1971) (ed.) *Man and his Gods*, London, Hamlyn
- (1973) *Themes for Living: 1. Man and God 2. Right and Wrong 3. Society 4. Goal of Life*, Amersham, Hulton
- (1973) *The Indestructible Soul*, London, George Allen & Unwin
- (1974) *Worship in the World's Religions*, London, Sheldon
- (1974) *The Bhagavad Gita: A Verse Translation*, London, Sheldon
- (1974) *The World's Living Religions*, London, Pan
- (1975) (ed.) *The Wisdom of the Forest*, London, Sheldon
- (1976) *Mysticism in the World's Religions*, London, Sheldon
- (1976) *Jesus in the Quran*, London, Sheldon
- (1977) *Comparative Religion*, London, Sheldon
- (1977) (ed.) *The Wisdom of the Early Buddhists*, London, Sheldon
- (1980) *Sex in the World's Religions*, London, Sheldon
- (1981) *A Dictionary of Non-Christian Religions* (2. bsk.), Amersham, Hulton
- (1982) *African Mythology*, Feltham, Newnes
- (1983) (ed.) *An Illustrated History of the World's Religions*, Feltham, Newnes
- (1987) *Encountering World Religions*, Edinburgh, T & T Clark
- (1991) (ed.) *The Sayings of the Buddha*, London, Duckworth

(1992) (ed.) *Collins Dictionary of Religious and Spiritual Quotations*, Glasgow, HarperCollins

(1992) *Son of Joseph*, Edinburgh, T & T Clark

(1996) *Sexual Morality in the World's Religions*, Oxford, Oneworld Publication.

(1998) *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oxford, Oneworld Publication.

Ek-B. Kitap İçi Bölümler

(1950) 'Theistic Beliefs of the Yoruba and Ewe Peoples of West Africa' Smith, E.W. (ed.) *African Ideas of God*, London, Edinburgh House:224-240

(1956) 'The Possibility of Egyptian Influence on West African Religion' *Proceedings of the Third International West African Conference*, Lagos, Ibadan Nigerian Museum:61-67

(1968) 'The Place of Jesus Christ in World Religions' Pittenger, N. (ed.) *Christ for Us Today*, London, SCM: 13-28

(1969) 'God in African Mythology' Kitagawa, J. and Long, C. (ed.) *Myths and Symbols: Studies in Honour of Mircea Eliade*, Chicago, University of Chicago Press: 111-125

(1971) 'Revelation in Other Scriptures' Dhavamony, M. (ed.), *Revelation, Studia Missionalia* 20, Rome, Gregoriana:101-113

(1971) 'Religions of Illiterate People' Bleeker, C. and Widengren, G. (ed.) *Historia Religionum: Handbook of the History of Religion*, Leiden, E.J. Brill:550-555

(1972) 'Definitions of Mysticism' *Ex Orbe Religionum, Studia Geo Widengren*, Leiden, E.J. Brill:307-317

(1973) 'The Salvation of Other Men' Sharpe, E.J. and Hinnells, J.R. (eds.) *Man and his Salvation: Studies in memory of S.G.F. Brandon*, Manchester University Press, Manchester: 189-203

(1974) 'Is the Bhagavad-Gita the Word of God?' Hick, J. (ed.) *Truth and Dialogue*, London, Sheldon: 111-125

(1976) 'Mysticism in African Religion' *Religion in a Pluralistic Society: Essays presented to C.G. Baeta*, Leiden, E.J. Brill:48-59

(1977) 'The Great World Religions: Similarities and Differences' *The Search for Absolute Values*, New York, International Cultural Foundation: 29-39

- (1979) 'Ghosts' Sullivan, L.E. (ed.) *Death, Afterlife and the Soul*, New York, Macmillan:240-245
- (1979) 'The Vitality of Life' *The Vitality of Death*, Tokyo, International Christian University: 1-15
- (1983) 'Sufism' Wakefield, G.S. (ed.) *A Dictionary of Christian Spirituality*, London, SCM:364
- (1985) 'Saint Augustine of Hippo' Canning, J. (ed.) *100 Great Lives of Antiquity*, London, Methuen:524-527
- (1986) 'Theological Attitudes towards Sexuality' Linzey, A.A. and Wexler, P. (eds.) *Heaven and Earth*, Worthing, Churchman Publishing:87-103
- (1987) 'A Theological Approach' Geer, J.H. and O'Donohue, W.T. (eds.) *Theories of Human Sexuality*, New York, Plenum:21 -48
- (1990) 'Updating (*aggiornamento*) Within and Without' in Phan, P. (ed.) *Christianity and the Wider Ecumenism*, Paragon House, New York:47-58

Ek-C. Makaleleri ve Diğer Çalışmaları

- (1939) 'The Christian Attitude to non-Christian Religions', *Expository Times* 50/6:1-7
- (1943) 'A Reasoned Approach to Religion', *Expository Times* 54/5:124-127
- (1946) 'Worship in the Protestant Missions', *International Review of Missions* 35:187-193
- (1947) 'Foreword' (p.4) *Devotions to the Passion* by Charles Wesley, London,SPCK
- (1947) 'Christian Marriage in French West Africa', *Africa* 17:260-268
- (1948) 'Totem and Taboo: A Revaluation', *International Review of Missions* 37:307-312
- (1951) 'Dahomey', *University Herald*, Ibadan:6-7
- (1952) 'The Importance of Ancestral Religion', *West Africa*: 1139-1140
- (1952) 'Separatist Sects in West Africa', *World Dominion*, London:343-346
- (1955) 'Moslem Revival in Nigeria', *West Africa*:698
- (1956) 'Music in West African Churches', *African Music* 1/3:37-38
- (1956) 'African Ideas of Witchcraft', *Folk-Lore* 67:142-150

- (1956) 'The Prevalence of Witches', *West Africa*, London:320
- (1959) 'Islam and West African Indigenous Religion', *Numen* 6/2:130-141
- (1960) 'The Religious Situation in West Africa', *African Affairs* 59/234:38-42
- (1961) 'Christianity and Other Faiths', *The Modern Churchman* IV/2:116-120
- (1961) 'Early Buddhist Dates', *The Hibbert Journal* 60:61-66
- (1964) 'Christianity and Two Asian Faiths', *Milla wa-Milla: The Australian Bulletin of Comparative Religion* 4:5-21
- (1965) 'Recent Views of Indian Religion and Philosophy', *Religious Studies* 1:109-118.
- (1966) 'The Origins of Religions', *Religious Studies* 1:257-261
- (1967) 'On the Wickedness of Witch Hunting', *Encounter* 29:91
- (1970) 'Monotheism and Pantheism in Africa', *Journal of Religion in Africa* 3/2:81-88
- (1971) 'Indian Studies', *Religious Studies* 7:169-174
- (1971) 'Religions of Africa', *Europe South of the Sahara*:66-71
- (1972) 'Islamic Doctrine' and 'Bibliography', *Learning for Living* 11/3:19-26
- (1972) 'And Is It True?', *Religious Studies* 8:15-27
- (1975) 'Religious Studies in Great Britain', *Religion* 5:1-11
- (1976) 'Robert Charles Zaehner, 1913-1974', *History of Religions* 16:66-74
- (1977) 'The Religious Nature of Scientology', East Grinstead, Church of Scientology: 1-9
- (1986) 'The Bhagavad Gita and World Scriptures Today', Canterbury University, Centre for the Study of Religion and Society
- (1989) 'Dahomey Haifa Century Ago', *Journal of Religion in Africa* 19/3:264-273
- (1989) 'Review of The World's Religions', *Religious Studies* 26:163-166
- (1990) 'Theological Assessments of Other Faiths', *Epworth Review* 17/2:59-67
- (1994) 'Profound, Provocative, Absorbing', *Expository Times* 105/8:255

(1994) 'Inter-Faith Dialogue in India and Britain', *Indo-British Historical Review* XX/1:65-70